ПАЛЕОМЕТАЛЛ ДӘУІРІНДЕГІ МҰҒАЛЖАР ТАУ-КЕН ЖӘНЕ МЕТАЛЛУРГИЯЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫ

Мугалжарский горно-металлургический центр эпохи палеометалла (книга–альбом)

КІТАП–АЛЬБОМ

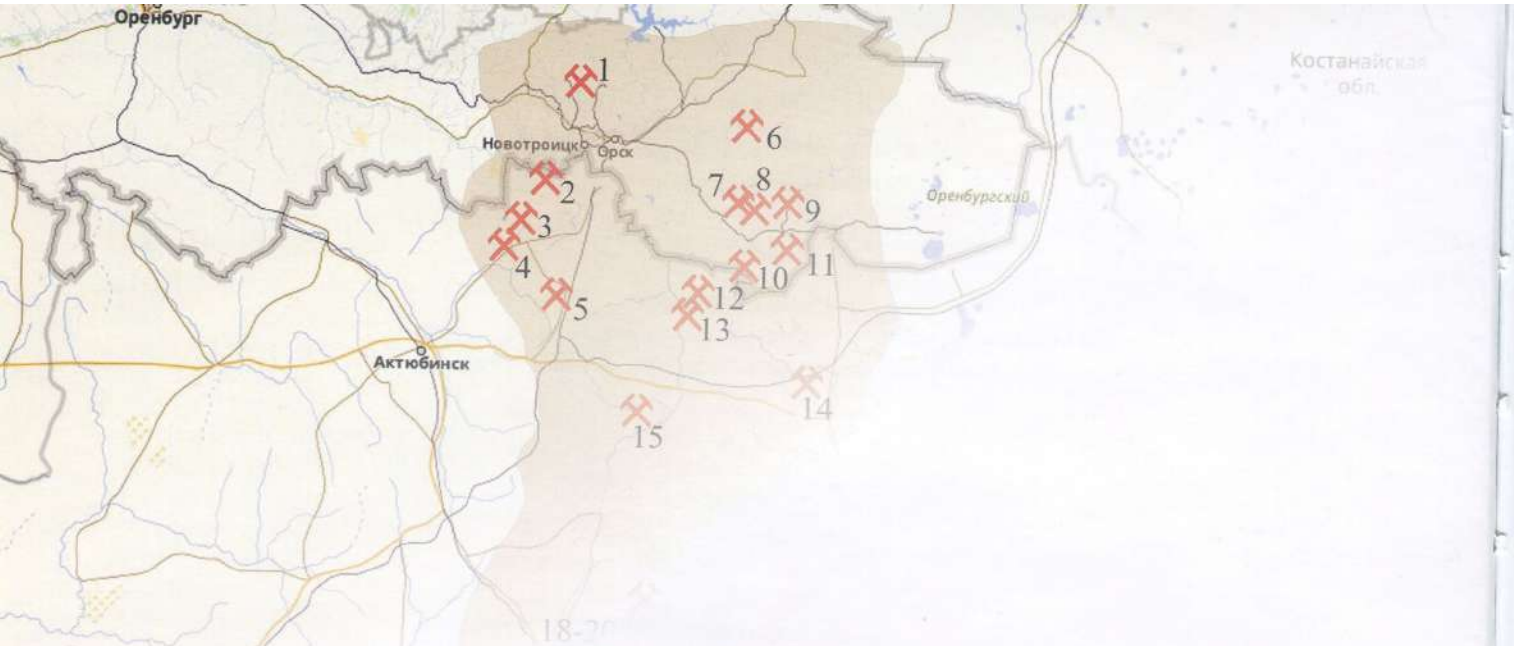

Кітап-альбом «Ақтөбе облысының киелі географиясы» өңірлік ғылыми бағдарламасы және «Ақтөбе өңірінің ежелгі малшылары мен металлургтері» ғылыми-зерттеу жұмысы аясында дайындалып, шығарылды

Книга-альбом подготовлен и издан в рамках региональной научной программе «Сакральная география Актюбинской области» и научно-исследовательской работе «Древнейшие скотоводы и металлурги Актюбинского края»

Министерство образования и науки
Республики Казахстан
Комитет науки
Институт археологии имени А.Х. Маргулана

Акимат Актюбинской области
Управление культуры, архивов и документации Актюбинской области
Актюбинский областной историко-
краеведческий музей

30 ЛЕТ НЕЗАВИСИМОСТИ
КАЗАХСТАН

МУГАЛЖАРСКИЙ ГОРНО-МЕТАЛЛУРГИЧЕСКИЙ ЦЕНТР ЭПОХИ ПАЛЕОМЕТАЛЛА

(книга–альбом)

Алматы - Актобе
2021

Ақтөбе облысының тарихи-
өлкетану музейі
кіріс № 20049

УДК 902/904 (574)
ББК 63.4 (5Қаз)
М89

Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің кеңейтілген Ғылыми кенесі баспаға ұсынған
Рекомендовано к печати расширенным Ученым советом Актюбинского областного историко-краеведческого музея

Пікір жазғандар:
Т.Б. Мамиров
С.К. Сакенов

Рецензенты:
Т.Б. Мамиров
С.К. Сакенов

М89 Палеометалл дәуіріндегі Мұғалжар тау-кен және металлургиялық орталығы (кітап–альбом) / **Құрастырушы Д. А. Байтілеу, Ж. С. Қалиева.** – Актөбе, 2021. – 116 б., сур. – қазақша, орысша.
Мугалжарский горно-металлургический центр эпохи палеометалла (книга–альбом) / Сост. Д. А. Байтлеу, Ж. С. Калиева. – Актобе, 2021. – 116 с., илл. – на казахском, русском языках.

ISBN 978-601-7650-37-7

«Палеометалл дәуіріндегі Мұғалжар тау-кен және металлургиялық орталығы» кітап-альбомында Мұғалжар аймағындағы кейінгі қола дәуіріндегі геоархеология және археометаллургия объектілерін зерттеу саласындағы қазіргі деңгейін білдіретін суреттер, ғылыми қорытындылардың тезистері ұсынылған.

Кітап-альбомда Ә.Х. Марғұлан атындағы археология институты, Ақтөбе облысының тарихи-өлкетану музейі қорларындағы ғылыми есеп материалдары пайдаланған. Кітап-альбомда ұсынылған Ақтөбе Оралындағы және Мұғалжардың геоархеология мен археометаллургия ескерткіштері жайлы ғылыми тұжырымдар тезистері және ғылыми мақалаларда жа- рияеткен Қазақстан-Ресей кешенді археологиялық экспедициясының көп жылдық ізденістің жемісі болып табылады.

Кітап-альбом археолог-ғалымдарға, тарихшыларға, жоғары және орта оқу орындарының оқытушылары мен оқушыларына, сондай-ақ Мұғалжар аймағының көне тарихы мен мәдениетін зерттеп қызығатын оқырмандарға ұсынылады.

В книге-альбоме «Мугалжарский горно-металлургический центр эпохи палеометалла» представлен иллюстративный материал, а также тезисы научных выводов и заключений, отражающих современное состояние в области изучения объек- тов геоархеологии и археометаллургии периода позднего бронзового века на территории Мугалжарского региона.

В книге-альбоме использованы материалы из научных отчетов, хранящихся в фондах Института археологии им. А. Х. Маргулана и Актюбинского областного историко-краеведческого музея. Тезисы научных выводов о памятниках геоархеоло- гии и археометаллургии Актюбинского Приуралья и Мугалжар, представленные в книге-альбоме, апробированы в научных статьях и являются результатом многолетних кропотливых исследований Казахстанско-Российской комплексной археоло- гической экспедиции.

Книга-альбом рекомендована ученым-археологам, историкам, преподавателям, учащимся высших и средних учебных заведений, а также читателям, интересующимся древней историей и культурой Мугалжарского региона.

УДК 902/904 (574)
ББК 63.4 (5Қаз)

"ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ"
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НОМЕРІ
ISBN.
ӘМБЕБАП ОНДЫҚ ЖІКТЕУ,
КІТАПХАНАЛЫҚ БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД
БЕРІЛДІ (ТІРКЕЛДІ)
"НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН"
ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ)
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР
ISBN
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР,
БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР,
ШТРИХ-КОД

ISBN 978-601-7650-37-7

© Байтілеу Д. А., Қалиева Ж. С., 2021
© Ә. Х. Марғұлан атындағы археология институты, 2021
© Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі, 2021

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ 8

КІРІСПЕ 10

I тарау. Ақтөбелік Орал аймағы және Мұғалжар өңірлерінің қола дәуір кезеңінің зерттелу тарихы 12

II Тарау. Қола дәуіріндегі Мұғалжар тау-кен және металлургия орталығы.......... 28

III тарау. Мұғалжар аймағының көне мыс (кеніш) өндіру орындары 36

IV тарау. Қола дәуірінің Таранғұл археологиялық кешені 90

ҚОРЫТЫНДЫ 108

Пайдаланған әдебиеттер 110

СОДЕРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ 9

ВВЕДЕНИЕ 11

Глава I. История изучения памятников эпохи бронзы Актюбинского Приуралья и Мугалжар 20

Глава II. Мугалжарский горно-металлургический центр эпохи бронзы 32

Глава III. Древние выработки на медь – рудники Мугалжарского региона 64

Глава IV. Археологический комплекс эпохи бронзы Тарангул 100

ЗАКЛЮЧЕНИЕ 109

Список использованной литературы 110

Ақтөбе облыс...
өлкетану м зейі
кіріс № 20049

АЛҒЫ СӨЗ

Ақтөбе облысы әкімінің қолдауымен өңірдің тарихи-мәдени мұрасын сақтау, зерделеу және көпшілікке таратуға бағытталған бірқатар іс-шаралар белсенді жүргізілуде. Осы іс-шаралар аясында 2019 жылдан бастап Ә. Х. Марғұлан атындағы Археология институтының қызметкерлері Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейімен бірлесіп «Ақтөбе облысының киелі географиясы» өңірлік ғылыми бағдарламасы бойынша бірқатар тапсырмаларды жүзеге асыруда. Шараның өзекті бағыттарының бірі – «Ақтөбе өңірінің ежелгі малшылары мен металлургтері» тақырыбы бойынша ғылыми-зерттеу жұмысы болды.

Ғылыми-зерттеу іс-шараларын іске асыру барысында археологиялық барлау және Ақтөбе облысының гидрографиялық оқшау шағын аудандары бойынша палеометалл дәуірінің жаңа ескерткіштерін іздеу жүргізілді. Барлау жұмыстарының нәтижелері бойынша Мұғалжар, Әйтеке би, Хромтау, Мәртөк және Қарғалы аудандарының аумағында палеометалл (қола) дәуірінің бірқатар ескерткіштері анықталып, тіркелді.

Қазіргі уақытта қола дәуірінің 56 археологиялық ескерткіштері (қоныстар, қорымдар, петроглифтердің жинақталуы) бұрын белгілі болған, сондай-ақ жаңа тарихи-мәдени мұра объектілері зерттелді. Аталған аудандарда палеометалл дәуірінің ескерткіштерін табуға бағытталған барлау жұмыстары қола дәуірінің 7 жаңа қонысын, петроглифтердің 11 жаңа орнын және 27 қорымды алғаш рет анықтауға мүмкіндік берді (анықталған қорымдардағы жерлеу құрылыстарының саны 150 объектіден асады). Аталған бағдарлама аясында жүзеге асырылып жатқан зерттеулер нәтижесінде қола дәуірінің мүлдем жаңа және қызықты археологиялық кешені – Тарангүл ашылды, ол Орал-Мұғалжар тау-кен металлургия облысының аумағында қола дәуірінде болған үрдістерді зерттеу контекстінде ежелгі металлургия мен металл өңдеуді зерттеу мәселесіне жаңаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

Бағдарламамен жұмыс барысында Ақтөбе облысының кейінгі қола дәуірінің мал шаруашылығы және тау-кен металлургия аспектілеріне сипаттама берілді, зерттеудің алдын ала қорытындылары шығарылды және мәлімделген проблематиканы одан әрі әзірлеу перспективалары белгіленді.

Жүргізілген жұмыстардың қорытындысы бойынша ғылыми қоғамдастыққа белгілі және Ақтөбе өңірі мен Мұғалжар өңірінің геоархеологиялық және археометаллургиялық объектілері бойынша мүлдем жаңа материалдар жарияланды.

Осылайша, аймақтың ежелгі тарихына қызығушылық танытқандардың назарына «Палеометалл дәуірінің Мұғалжар тау-кен және металлургия орталығы (кітап-альбом)» атты кітап-альбом ұсынылды.

ПРЕДИСЛОВИЕ

При поддержке акима Актюбинской области активно проводится ряд мероприятий направленных на сохранение, изучение и популяризацию историко-культурного наследия региона. В рамках данных мероприятий с 2019 года сотрудниками Института археологии им. А.Х. Маргулана, совместно с Актюбинским областным историко-краеведческим музеем, реализуется ряд заданий по региональной научной программе «Сакральная география Актюбинской области», одним из актуальных направлений которой стала научно-исследовательская работа по теме «Древнейшие скотоводы и металлурги Актюбинского края».

В ходе реализации научно-исследовательских мероприятий были проведены археологические разведки и поиск новых памятников эпохи палеометалла по гидрографическим локальным микрорайонам Актюбинской области. По результатам рекогносцировочных работ были выявлены и зафиксированы ряд памятников эпохи палеометалла (бронзы) на территории Мугалжарского, Айтекебийского, Хромтауского, Мартукского и Каргалинского районов.

В настоящий момент обследовано 56 археологических памятников эпохи бронзы (поселений, могильников, скоплений петроглифов) как ранее известных, так и новых объектов историко-культурного наследия. Рекогносцировочные работы, ориентированные на обнаружение памятников эпохи палеометалла в названных районах позволили впервые выявить 7 новых поселений эпохи бронзы, 11 новых местонахождений петроглифов и 27 могильников (число погребальных сооружений в выявленных могильниках превышает 150 объектов). В результате исследований реализуемых в рамках названной программы, открыт совершенно новый и интересный археологический комплекс эпохи бронзы – Тарангул, позволяющий по новому взглянуть на проблему изучения древней металлургии и металлообработки в контексте изучения процессов протекавших в эпоху бронзы на территории Урало-Мугалжарской горно-металлургической области.

В ходе работы над программой дана характеристика скотоводческим и горно-металлургическим аспектам эпохи поздней бронзы Актюбинской области, подведены предварительные итоги исследования и намечены перспективы дальнейшей разработки заявленной проблематики.

По итогам проведенных работ осуществлена публикация известных в научном сообществе и совершенно новых материалов по геоархеологическим и археометаллургическим объектам Актюбинского Приуралья и Мугалжарского региона.

Таким образом, вниманию всех кто заинтересован в древней истории региона, представлена настоящая книга-альбом «Мугалжарский горно-металлургический центр эпохи палеометалла (книга–альбом)».